

«مطالعات جامعه‌شناسی»

سال هفتم، شماره بیست و هشتم، بهار ۱۳۹۴

ص ص ۸۵-۹۸

رابطه سرمایه اجتماعی و دین‌داری با احساس ارتباط و پیوستگی

با طبیعت نزد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

بینا حبیبی^۱

دکتر داود ابراهیم‌پور^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱/۲۸

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۵/۴/۳

چکیده

هدف از مطالعه حاضر، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و دین‌داری با احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت نزد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز می‌باشد. جامعه آماری تحقیق را دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز به تعداد ۳۱۴۴۷ نفر تشکیل می‌دهد که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۲۳ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین گردید و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم نمونه انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری در تحقیق حاضر، پرسشنامه‌های محقق ساخته بودند. اعتبار پرسشنامه‌های مورد نظر با استفاده از اعتبار صوری و پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار گرفت و ضریب آن برای پرسشنامه احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت ۰/۷۴، سرمایه اجتماعی ۰/۷۲ و دین‌داری ۰/۸۴ محاسبه گردید. بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه‌های تحقیق، بین متغیرهای سرمایه اجتماعی، دین‌داری و سن با احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین دانشجویان مرد و زن از نظر احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت تفاوت معنی‌داری مشاهده گردید.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، دین‌داری، احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت.

مقدمه

همه اجزای طبیعت با یکدیگر ارتباط متقابل دارند انسان نیز جزئی از این نظام است، اما تنها جزئی است که نظام سازگار یافته طبیعت را برهم ریخته و تعادل آن را پاک برهم زده است، به طوری که طبیعت

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، گروه علوم اجتماعی؛ تبریز- ایران.

E- mil: bina.habibi@gmail.com

۲. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، گروه علوم اجتماعی؛ تبریز- ایران (نویسنده مسئول).

E- mil: ebrahimpoor@iaut.ac.ir

با همان شیوه همیشگی و با روش‌های زیستی و ابزارهای تدافعی خود دیگر قادر به ترمیم خود نیست و بیش از هر زمان دیگری، برای ترمیم و احیای خود، نیاز به مداخله و همیاری جدی انسان دارد. با افزایش بیش از پیش جمعیت کره‌زمین و تاثیر انسان بر محیط زیست و توسعه شهرها کره زمین دچار بحران شده، آثار منفی زیست محیطی شهر تا آن اندازه افزایش یافته که بزرگ‌ترین تهدید در مقابل این زیست بوم‌ها شمرده می‌شود. مصرف بی‌رویه منابع (بوم‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی) نگران‌کننده است و یکی از تبعات آن مورد تهدید واقع شدن و عدم پایداری در کیفیت زندگی شهری است. یعنی اگر با همین وضع به این ساختار اتلافی ادامه دهیم در سال‌های آینده با بحران مواجه می‌شویم. این ناپایداری در عرصه‌های ذخایر طبیعی، تکنولوژی، شهرسازی، حقوق بشر، جامعه، فرهنگ و ... می‌باشد. بشر در تمامی زمینه‌ها برنامه‌ریزی می‌کند تا سرعت رسیدن به بحران را کم کند. بخشی از این قضیه در گرو فرهنگ و جامعه است.

امروزه با افزایش مسائل زیست محیطی مانند: بحران انرژی، اتلاف و تخریب منابع طبیعی و افزایش مواد زاید ناشی از توسعه شهرنشینی و صنعتی اثر انسان بر محیط نیز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است؛ زیرا آن‌ها بسیاری از این معضلات را ناشی از پیامدهای مستقیم و غیرمستقیم رفتارهای انسان می‌دانند (فردوسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۵۴).

ویلسون (۱۹۹۳) با طرح فرضیه بیوفیلیا مطرح کرد که انسان‌ها برای تعلق و ارتباط، به سایر موجودات زنده نیاز درونی دارند. براساس این نظریه، انسان‌ها به صورت ناهشیار می‌کوشند با بقیه‌ی موجودات، بهترین تمایلات عاطفی را شکل دهند و این پایه و اساس انگیزه‌ی ما برای مراقبت و محافظت از محیط را فراهم می‌کند. شواهد عشق و علاقه انسان‌ها به موجودات زنده را می‌توان در رغبت و علاقه‌ی انسان به طبیعت، مناظر طبیعی، پرورش گیاهان در منزل و نگهداری حیوانات مشاهده کرد. پژوهش‌های مختلف نیز نقش ارتباط با طبیعت بر رفتارهای جامعه پسند محیطی را تایید کردند. کالس، شوماچر و مانتادا (۱۹۹۹) نشان دادند ارتباط با طبیعت ۲۵ تا ۳۹ درصد رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست را پیش‌بینی می‌کند. مایر و فرانترز (۲۰۰۴) نیز روشن کردند که بین ارتباط و پیوستگی با طبیعت و رفتارهای محیطی همبستگی مثبتی وجود دارد. دوتچر، فینلی، لولاف و جانسون (۲۰۰۷) نیز به این نتیجه رسیدند که ارتباط با طبیعت، ۱۰ درصد واریانس رفتارهای محیطی را تبیین می‌کند. کلایتون (۲۰۰۳) نیز نشان داد که شاخص‌های هویت محیطی با رفتارهای مسئولانه در مقابل محیط‌زیست، مانند همکاری با سازمان‌ها و نهادهای محیط‌زیست همبستگی مثبتی دارد (عباس‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۴).

بنابراین عامل اصلی در شکل‌گیری مخاطرات زیست محیطی انسان است. افراد هر اجتماعی برحسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود، برخورد متفاوتی نسبت به محیط‌زیست دارند.

این رفتارها ممکن است مثبت، محیط‌گرایانه و مسئولانه باشد؛ یا برعکس، منفی و مخالف محیط زیست (نواح، ۱۳۹۰: ۶۹).

روابط انسان با محیط‌زیست، از مسایل محوری تجزیه و تحلیل به حساب می‌آید؛ زیرا به نظر آگاهان، محیط زندگی، رفتار انسان را محدود می‌کند و آدمی با تغییر محیط زیست، حتی می‌تواند رفتار سیاسی خود را تغییر دهد. از ارسطو تا امام خمینی (ره) کسی در رابطه با مساله تاثیر طبیعت، کمترین تردیدی به خود راه نمی‌دهد، همگان بر این عقیده‌اند که طبیعت محیط زیست، یکی از عوامل موثر در انسان است و تاثیر آن نیز همه ابعاد وجود انسان را، از جسم و روح (اخلاق، عواطف و فکر) آدمی شامل می‌شود (شفیعی، ۱۳۸۸: ۵۱-۵۰). در قرآن توجه به طبیعت، به عناوین مختلف به چشم می‌خورد و انسان از این راه، به مطالعه، تدبیر، تفکر، دقت و شناسایی طبیعت دعوت شده است و این دعوت دلالت بر عظمت و اهمیت طبیعت در دیدگاه اسلام و پروردگار متعال نیز می‌کند، این کتاب آسمانی نه تنها در فصاحت و بلاغت معجزه است بلکه از نظر علمی نیز دارای اعجاز فراوان می‌باشد و بسیاری از آیات و اشارات آن در ارتباط با طبیعت مطابق با آخرین تحقیقات و اکتشافات روز است (همان: ۲۶). طبیعت مورد توجه اسلام است و راز این توجه را می‌توان در مسایلی، از جمله تاثیر غیرقابل انکار محیط‌زیست، در جسم و روان آدمی دانست. قابل تذکر است که تاثیر طبیعت در انسان به گونه‌ای است که امروزه، دانش جدیدی را تحت نام «اکولوژی انسانی» به خود اختصاص داده است، جانداران به طور کلی از عوامل محیط خود اثر می‌پذیرند و به نوبه خود بر روی آن اثر می‌گذارند، ویژگی‌های همه موجودات زنده اعم از گیاه، جانور و انسان نشأت گرفته از عوامل محیطی می‌باشد. بی‌شک محیط‌زیست در تغذیه انسان و تغذیه، به نوبه خود در خصوصیات جسمی و روحی او اثر می‌گذارد، دلیل ساده تاثیر محیط‌زیست بر انسان همانا تفاوت‌های ظاهری و فرهنگی ملل مختلف که در مکان‌های متفاوت زندگی می‌کنند است، گرچه در تعیین مقدار تاثیری که آدمی از محیط زیست خود می‌پذیرد، میان صاحب‌نظران مکتب‌های جغرافیسیم (جغرافیاگرایی) و جغرافیای انسانی اختلاف نظر ژرفی به چشم می‌خورد، ولی حقیقت این است که طبیعت و محیط زیست در جسم و جان انسان، بدون تاثیر نمی‌باشند؛ چنان که تاثیر انسان بر آن را نیز نمی‌توان انکار کرد، از سوی دیگر با آگاهی انسان بر تاثیر طبیعت بر روی انسان و بالعکس هر از چندگاهی علم جدیدی با هدف مطالعه این گونه تاثیرات به وجود می‌آید (همان: ۳۶-۳۷).

با اهمیت یافتن نقش دین در حفاظت از محیط زیست، امیدی تازه برای حفاظت موثرتر از محیط زیست به وجود آمده است که موجب تعریف مبتنی بر دین از اخلاقیات زیست محیطی شده است. بر این اساس دو دسته نظر در این رابطه وجود دارد: دسته اول نظریه‌پردازانی هم‌چون بنسون، سیمونز، باهرو هستند که بر رابطه دین، اخلاق و حفظ محیط زیست تاکید می‌کنند و دسته دوم اندیشمندانی هم‌چون وایت و توین بی که استدلال می‌کنند آموزه‌های دینی در حفظ محیط زیست تاثیری نداشته‌اند.

از نظر بنسون برای رفع بحران‌های محیط زیست از دیدگاه‌های فلسفی، دینی و به ویژه اخلاقی کمتر سخنی به میان می‌آید. در حالی که بدون آموزش صحیح مباحث معنوی و اعتقادی، در فراگیرترین شکل فلسفی و اخلاقی آن‌ها، هرچه از تباه شدن محیط زیست و ضرورت حفظ آن گفته شود، راه به جایی نخواهیم برد. مفاهیم اخلاق زیست محیطی بر مبانی ارزشی استوارند. در اخلاق زیست محیطی، نوع ارزش‌گذاری انسان به طبیعت و اجزای آن و همچنین معیارهای ارزشی در تعیین نوع تعامل انسان با طبیعت، مهم هستند و این موضوعات به روشنی به مباحث نگرشی و هنجاری مرتبط می‌شوند. اگر نگرش، نوعی سوگیری مثبت یا منفی در برابر یک شی، یک شخص و یا رفتاری خاص تلقی گردد، آن‌گاه اهمیت تاثیر ارزش‌های فرد؛ ارزش‌های اخلاقی در این سوگیری بیشتر روشن می‌شود، به این ترتیب ارزش‌های اخلاقی می‌توانند با شکل‌دهی نگرش، تاثیر خود را بر رفتارهای حفاظتی و زیست محیطی فرد برجای بگذارند (بنسون، ۱۳۹۳: ۲۱).

در این میان سرمایه اجتماعی از جمله متغیرهایی است که در تمام روابط اعضای جامعه تاثیر دارد و یک سرمایه فردی نیست و زیرمجموعه سرمایه انسان نیست چرا که این سرمایه متعلق به گروه‌هاست و نه به افراد. هنجارهایی که شالوده سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند، در صورتی معنی دارد که بیش از یک فرد در آن سهیم باشد. سرمایه اجتماعی با توجه به علم سیاست و علم اقتصاد لزوماً چیز خوبی نیست، در این علوم همکاری و همیاری برای تمام فعالیت‌های اجتماعی خواه خوب یا بد ضروری است. از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی عبارت است از: هنجارهای غیررسمی جا افتاده‌ای که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند، دامنه هنجارهایی که سرمایه اجتماعی را به وجود می‌آورند می‌تواند از هنجارهای متقابل بین دو دوست تا تمام آموزه‌های پیچیده و کاملاً جزء به جزء مانند مسیحیت و یا آیین کنفوسیوس را در بر بگیرد. آن‌ها باید در رابطه انسانی واقعی جا افتاده باشند؛ هنجار متقابل به هنگام سر و کار داشتن با تمام مردم به طور بالقوه وجود دارد اما تنها به هنگام برخورد با دوستان بالفعل می‌شود، با این تعریف اعتماد، شبکه‌ها، جامعه‌مدنی و موارد دیگری که با سرمایه اجتماعی همراه هستند تماماً آثار و نتایج سرمایه اجتماعی هستند نه اجزای تشکیل‌دهنده آن. هر مجموعه‌ای از هنجارهای جا افتاده، سرمایه اجتماعی را تشکیل نمی‌دهند، آن‌ها باید به همکاری در گروه‌ها منجر شوند و بنابراین با ارزش‌های معنوی سنتی چون صداقت، پای‌بندی به تعهدات، عملکرد قابلیت اطمینان در انجام وظایف (وظیفه‌شناسی)، رابطه متقابل و نظیر آن مرتبط هستند (فوکویاما، ۱۳۸۵: ۱۳-۱۰).

نواح و همکاران (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان بررسی رابطه بین میزان دین‌داری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی شهروندان شهر اهواز انجام داده‌اند. روش بررسی در این تحقیق، پیمایشی و ابزار سنجش پرسشنامه است. نمونه تحقیق شامل ۴۰۰ نفر از ساکنان شهر اهواز است که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. هدف از این تحقیق بررسی رابطه میزان دین‌داری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی در شهر

اهواز است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بین متغیرهای سن، جنس و تحصیلات با رفتار زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

صالحی و امام‌قلی (۱۳۹۱) تحقیقی دیگر با عنوان بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست محیطی، (مطالعه موردی استان کردستان) انجام داده‌اند. روش تحقیق در این پژوهش از نوع پیمایشی است و نمونه آماری شامل ۴۴۰ نفر از افراد بالای ۱۸ سال ساکن در مناطق شهری استان کردستان بوده که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده‌اند. هدف اصلی این پژوهش پاسخ به این سوال است که آیا با افزایش و یا کاهش سرمایه اجتماعی، در رفتارهای زیست محیطی تغییری به وجود می‌آید یا خیر؟ نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که، با وجود شرایط نامناسب و امکانات محدود زیست محیطی در استان کردستان، رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی افراد مورد مطالعه در حد بالایی بوده است و یافته‌ها حاکی از آن است که، سرمایه اجتماعی افراد مورد مطالعه در حد نزدیک به متوسط است. آزمون فرضیه نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست محیطی رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد.

عباس‌زاده (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان بررسی تحلیل عاملی تابیدی و همسانی درونی مقیاس ارتباط و پیوستگی با طبیعت در دانشجویان را انجام داده است. هدف از این تحقیق بررسی ساختار عاملی پرسشنامه ارتباط با طبیعت (NR-SCALE) نیست و همکاران با استفاده از رویکرد تحلیل عاملی تابیدی بوده است. در این تحقیق ۳۰۰ نفر دانشجوی کارشناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز به عنوان نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شده‌اند. در این پژوهش، پرسشنامه این مقیاس ترجمه شده و این مقیاس شامل ۲۱ گویه در طیف لیکرت است که در مقیاس ترجمه شده به فارسی چهار گویه به دلیل بار عاملی کمتر حذف شده‌اند. در مجموع، نتایج این پژوهش به تقویت این ایده منجر شده است که مقیاس ارتباط با طبیعت نیست و همکاران، یک ابزار روایی و پایایی درپیش‌بینی رفتارهای مراقبت از محیط زیست است که استفاده از این ابزار در مطالعات و ارزیابی رفتارهای مراقبت زیست‌محیطی شهروندان می‌تواند موثر باشد.

وان لیر و دانلپ (۱۹۸۰) بیست و یک مطالعه را، که بین سال‌های ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۸ انجام گرفته مرور کرده‌اند و در همه آن‌ها با برخی یا همه متغیرهای زیر برخورد داشته‌اند: سن، طبقه اجتماعی (درآمد، تحصیل و شغل)، محل سکونت، گرایش سیاسی، ایدئولوژی سیاسی و جنس. آن‌ها نتیجه گرفته‌اند که افراد جوان‌تر، تحصیل کرده‌تر و لیبرال‌تر دغدغه بیشتری در مورد محیط زیست دارند تا افراد مسن‌تر، کم‌سوادتر و محافظه‌کارتر.

بنابر آن چه مطرح شد، هدف تحقیق حاضر مطالعه رابطه سرمایه اجتماعی و دین‌داری با احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت نزد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز می‌باشد.

فرضیه‌های تحقیق

۱. بین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد.
۲. بین میزان دین‌داری دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد.
۳. بین سن دانشجویان و احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد.
۴. بین جنس دانشجویان (زن و مرد) و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت تفاوت وجود دارد.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

متغیر وابسته: احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت
متغیرهای مستقل: دین‌داری، سرمایه اجتماعی و متغیرهای زمینه‌ای

تعریف نظری

ارتباط و پیوستگی با طبیعت

عبارت از این است که افراد تا چه اندازه خودشان را جزئی از طبیعت می‌دانند. شولتز معتقد است جهان طبیعی به سادگی یک سیستم مکانیکی است که انسان‌ها می‌توانند از آن بهره‌برداری یا آن را تخریب کنند (شولتز، ۲۰۰۰: ۳۹۱).

دین‌داری

دین‌داری یعنی داشتن اهتمام دینی به نحوی که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر سازد. (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۳۷).

سرمایه اجتماعی

از نظر مفهومی، سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر (اعتماد، هنجارهای جمعی و شبکه‌های اجتماعی) را در بر می‌گیرد که با تسهیل اقدامات هماهنگ، موجب بهبود کارایی جامعه می‌شوند (پاتنام، ۱۹۹۵).

تعاریف عملیاتی

ارتباط و پیوستگی با طبیعت

برای سنجش این متغیر از ترکیبی از گویه‌های پرسشنامه نیسبت و همکاران و پرسشنامه‌های پژوهشگران قبلی استفاده شده است که شامل سوالاتی چون (ارتباط گسترده با همه موجودات جهان، غیر ضروری بودن محافظت از طبیعت، علاقه نسبت به پاکیزگی محیط زیست و ...) می‌باشد.

دین‌داری

در سنجش میزان دین‌داری با الهام از سنجه به کار رفته توسط پژوهشگران قبلی استفاده شده است که شامل سوالاتی چون (امر به معروف و نهی از منکر، انجام فرایض دینی و احساس ترس از خداوند) می‌باشد.

سرمایه اجتماعی

در این پژوهش با توجه به تعریف پاتنام برای سنجش و اندازه‌گیری سازه سرمایه اجتماعی از منابع مشارکت مدنی شامل سه مولفه (اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی) که شامل سوالاتی چون (برنامه رسانه‌های جمعی، شرکت در کاشت نهال، شرکت در برنامه زیست محیطی، فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ...) می‌باشد، استفاده می‌شود.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش با توجه به موضوع تحقیق، روش پیمایش می‌باشد. جامعه آماری پژوهش کل دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز می‌باشد که تعداد آن‌ها ۳۱۴۴۷ نفر می‌باشد، که از این تعداد ۱۳۲۸۹ نفر زن و ۱۸۱۵۸ نفر مرد می‌باشد. حجم نمونه تحقیق بر اساس فرمول کوکران ۳۲۳ نفر به دست آمد که از این تعداد ۱۳۶ نفر زن و ۱۸۷ نفر مرد تعیین شد. نمونه‌های تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم طبقات (رشته تحصیلی و جنسیت) انتخاب شد. ابزار تحقیق در مطالعه حاضر پرسشنامه بود. اعتبار ابزار به صورت صوری تایید گردید و با وجود این که پایایی ابزار چندین بار مورد تایید قرار گرفته است، در جامعه مورد بررسی نیز مجدداً از طریق پیش‌آزمون مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمون پایایی به شرح جدول شماره (۱)، به دست آمد:

جدول شماره (۱): نتایج آزمون آلفای کرونباخ

متغیر	مقدار آلفا
احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت	۰/۷۴
دین‌داری	۰/۸۴
سرمایه اجتماعی	۰/۷۲

یافته‌های تحقیق

در مطالعه حاضر، میانگین سنی پاسخگویان ۲۴ سال بوده است، در این میان جوان‌ترین پاسخگو ۱۸ و مسن‌ترین آن ۴۴ ساله بوده است. از نظر وضعیت سرمایه اجتماعی میانگین ۴۶/۲۶ درصد به دست آمد، کمترین میزان سرمایه اجتماعی ۱۲/۵ درصد و بالاترین ۸۱/۲۵ بوده است. از نظر وضعیت دین‌داری میانگین ۶۶/۵۳ درصد را بدست آوردند، در این میان کمترین میزان دین‌داری ۱۲/۵ و بالاترین ۱۰۰ بوده است و میانگین وضعیت احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت در بین نمونه‌های تحقیق ۵۲/۳۱ درصد به دست آمد، در این میان کمترین میزان احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت ۱۵/۳۸ درصد و بالاترین ۷۶/۹۲ درصد به دست آمد.

- بین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد.

جهت آزمون رابطه میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. سطح معناداری در این آزمون ۰/۳۶۵ به دست آمد، بنابراین بین سرمایه اجتماعی دانشجویان و احساس ارتباط و پیوستگی رابطه معنادار وجود ندارد.

جدول شماره (۲): ضریب همبستگی پیرسون و سطح معناداری
رابطه سرمایه اجتماعی و احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت

متغیر	سرمایه اجتماعی
	$r = -0.19$
احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت	$sig = 0.365$
	$N = 323$

یافته تحقیق با یافته صالحی (۱۳۹۱) ناهمسو می‌باشد و همچنین با نظریه‌های بوردیو، فوکویاما و پاتنام هم‌راستا نمی‌باشد، دلیل این امر می‌تواند همگن بودن جامعه مورد بررسی باشد، زیرا جامعه آماری مطالعه حاضر فقط دانشجویان بودند، هرچند تفاوت‌هایی در میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی قابل مشاهده و تایید است اما همگن بودن سطح تحصیلات و پراکندگی محدود سنی دانشجویان عواملی هستند که سرمایه اجتماعی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و فاصله‌ها را کمتر می‌نماید، بنابراین به نظر می‌رسد در صورتی که تحقیق در جامعه آماری متفاوت با جامعه آماری ناهمگن مثل شهروندان انجام پذیرد نتایج متفاوتی با یافته تحقیق و همسو با یافته صالحی و همکاران به دست بیاید.

- بین میزان دین‌داری دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد.

جهت آزمون رابطه میزان دین‌داری دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتیجه آزمون $0/000$ با همبستگی $0/278$ به دست آمد، بنابراین بین دین‌داری دانشجویان و احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

**جدول شماره (۳): ضریب همبستگی پیرسون و سطح معناداری
رابطه دین‌داری و احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت**

متغیر	دین‌داری
	$r=0/278$
احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت	$sig=0/000$
	$N=323$

یافته‌های تحقیق با یافته‌های ادهمی (۱۳۸۹) و نواح و همکاران (۱۳۹۰) همسو می‌باشد. همچنین یافته‌های تحقیق با نظریه، بنسون همراستا می‌باشد. طبق نظریه او ارزش‌های اخلاقی می‌توانند با شکل‌دهی نگرش، تاثیر خود را بر رفتارهای حفاظتی و زیست محیطی فرد بر جای بگذارند.

– بین سن دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه وجود دارد. جهت آزمون رابطه میزان سن دانشجویان و میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. همان‌گونه که در جدول شماره (۴) ملاحظه می‌شود، سطح معناداری $0/041$ با همبستگی $0/09$ به دست آمده است، بنابراین بین سن دانشجویان و احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

**جدول شماره (۴): ضریب همبستگی پیرسون و سطح معناداری
رابطه سن و احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت**

متغیر	سن
	$r=0/09$
احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت	$sig=0/041$
	$N=323$

یافته‌های تحقیق با یافته‌های ادهمی (۱۳۸۹)، نواح و همکاران (۱۳۹۰)، بلیکی (۱۹۹۲) و وان لیر و دانلپ (۱۹۸۰) همسو می‌باشد.

- بین دانشجویان زن و مرد از نظر میزان احساس ارتباط و پیوستگی آنان با طبیعت تفاوت وجود دارد. جهت آزمون تفاوت میزان احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان با طبیعت بر اساس جنس، از آزمون t استفاده گردید. نتایج به دست آمده از آزمون همان گونه که در جدول شماره (۶) ملاحظه می‌شود، سطح معنادار ۰/۰۵ به دست آمده است، به این معنا که بین احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان با طبیعت دانشجویان مرد و دانشجویان زن تفاوت معنادار وجود دارد و همان گونه که در جدول (۵) ملاحظه می‌شود، دانشجویان مرد با میانگین ۵۳/۵۶ نسبت به دانشجویان زن از احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت بیشتری برخوردار هستند.

جدول شماره (۵): مقایسه توصیفی احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت به تفکیک جنس

جنس	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار میانگین
زن	۱۳۶	۵۱/۳۹	۱۰/۱۹	۰/۷۴
مرد	۱۸۷	۵۳/۵۶	۹/۱۲	۰/۷۸

جدول شماره (۶): آزمون تفاوت میانگین و یک‌نواختی واریانس‌های

احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت به تفکیک جنس

آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		آزمون T برای برابری میانگین‌ها	
مقدار F	سطح معنی‌داری	مقدار t	درجه آزادی
۱/۶۹	۰/۱۹۴	-۱/۹۶	۳۲۱
			سطح معنی‌داری
			۰/۰۵

- پیش‌بینی میزان احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز بر اساس متغیرهای مستقل تحقیق

جهت پیش‌بینی میزان احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز بر اساس متغیرهای مستقل تحقیق از رگرسیون گام به گام استفاده گردید و از متغیرهای تحقیق دو متغیر دین‌داری و سن در مدل رگرسیونی باقی‌ماندند، همان گونه که در جدول شماره (۷) مشاهده می‌شود، نتایج زیر به دست آمد:

- متغیر دین‌داری ۷ درصد احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان با طبیعت را تبیین می‌کند.

- متغیر سن ۱۵ درصد احساس ارتباط و پیوستگی دانشجویان با طبیعت را تبیین می‌کند.

جدول شماره (۷): تحلیل واریانس رگرسیون چندمتغیره احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت

متغیر	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین (R ²)	ضریب تبیین تصحیح شده	خطای معیار تبیین	دوربین واتسون
دین‌داری	۰/۲۷۸	۰/۰۷	۰/۰۷۴	۹/۴۳	۲/۳۲۷
سن	۰/۳۹۲	۰/۱۵۴	۰/۱۴۳	۹/۰۷	

جدول شماره (۸): تحلیل واریانس رگرسیون چندمتغیره احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت

رگرسیون باقی مانده	منبع تغییرات	درجه آزادی	مجذورات میانگین	کمیت F	سطح معنی داری
دین‌داری	۲۳۸۴/۰۳۹	۳	۲۳۸۴/۰۳۹	۲۶/۸۰۷	۰/۰۰۰
سن	۴۷۶۳/۹۵۲	۴	۱۱۹۰/۹۸۸	۱۴/۴۷۳	۰/۰۰۰

جدول شماره (۹): متغیرهای باقی مانده مدل رگرسیونی

متغیر	B	Beta	T	Sig
دین‌داری	۰/۱۳	۰/۲۳۸	۴/۵۵	۰/۰۰۰
سن	۰/۲۹۹	۰/۱۱۸	۲/۲۵	۰/۲۵/۰

نتایج تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که از میان متغیرهای مستقل تحقیق، متغیرهای دین‌داری و سن در مدل باقی مانده‌اند و بقیه از مدل رگرسیونی خارج شده‌اند.

بحث و نتیجه گیری

در رویکرد روان‌شناسی محیطی برای ارتقاء رفتارهای مراقبت از محیط، بر ارتباط انسان با طبیعت؛ یعنی تمایلات عاطفی، عشق ذاتی و درونی تاکید می‌شود. ارتباط و پیوستگی با طبیعت، عبارت از این است که افراد تا چه اندازه خودشان را جزئی از طبیعت می‌دانند. متأسفانه بیشتر انسان‌ها تمایل دارند جهان را براساس یک "خود کامل" و یک "دیگری" بنگرند و براین اساس، جهان را به بخش‌های مجزا تجزیه می‌کنند. در این حالت "خود" در این جا و نزدیک و همه چیز "دیگری" در خارج و دورتر قرار دارند. تجزیه و تحلیل‌های این‌چنینی این تصور را تقویت می‌کند که جهان طبیعی به سادگی یک سیستم مکانیکی است که انسان‌ها می‌توانند از آن بهره‌برداری، یا آن را تخریب کنند. محققان وابستگی درونی تمام حیات را مورد تاکید قرار می‌دهند و بر نقش بشر به عنوان بخشی از اکوسیستم زمین و طبیعت، غیر سلسله مراتبی که در آن تمام اجزا یک‌دیگر را متاثر می‌سازند، تاکید می‌کنند. ویلسون (۱۹۹۳) با طرح فرضیه بیوفیلیا معتقد بود که انسان‌ها برای تعلق و ارتباط، به سایر موجودات زنده نیاز درونی دارند. بر اساس این

نظریه، انسان‌ها به صورت ناهشیار می‌کوشند با بقیه‌ی موجودات، بهترین تمایلات عاطفی را شکل دهند و این پایه و اساس انگیزه ما برای مراقبت و محافظت از محیط را فراهم می‌کند. شواهد عشق و علاقه‌ی انسان‌ها به موجودات زنده را می‌توان در رغبت و علاقه انسان به طبیعت، مناظر طبیعی، پرورش گیاهان در منزل و نگهداری حیوانات مشاهده کرد.

مطالعات متعددی به بررسی تاثیر دانش بر رفتار پرداخته‌اند. قزب اقلو و اکویت (۲۰۰۲) نیز بر اساس نتایج فراتحلیل هینز مطالعه‌ای در کشور ترکیه انجام دادند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد سطح آموزش و دانش بیشترین تاثیر را بر رفتارهای محیطی دارد که این در تقابل با نتایج هینز بود. زیرا در مطالعه هینز، دانش رتبه پنجم را برای تاثیر بر رفتارهای مثبت محیطی داشت و تعهد شفاهی بیشترین تاثیر را بر رفتارهای مثبت محیطی داشت. تامپسون و برتون (۱۹۹۴) بر این اساس، دو نگرش انسان مدارانه و محیط مدارانه را که هر دو بیانگر نگرش مثبت به محیط هستند، مطرح می‌کنند. فریتیف معتقد است که تحصیل آگاهی زیست محیطی نخستین گام در راه نیل به پایداری است و اساساً شرط بقای آینده بشریت آگاهی زیست محیطی، توانایی فهم اصول شناخت محیط زیست و زندگی کردن بر پایه آن‌هاست. کایزر و همکاران معتقدند افرادی که آگاهی بیشتری درباره مسائل زیست محیطی دارند، به محیط زیست و مسائل آن حساس می‌شوند و در نتیجه رفتارهای مسئولانه‌ای در برابر محیط زیست در پیش می‌گیرند. تومه در مقام نویسنده‌ای محیط‌گرا، معتقد است که میزان احترام شهروندان هر جامعه به اخلاق محیطی و حفاظت از محیط طبیعی، از جمله معیارهای سنجش میزان توسعه فرهنگی در آن جامعه محسوب می‌شود. تومه معتقد است بایستی با پذیرش اخلاق محیطی به توسعه بعدی فرهنگی بخشید. هدف نهایی آموزش -ها و اخلاق محیطی، ایجاد تقویت رفتار ایده‌آل محیطی است. بین محیط زیست و توسعه فرهنگی ارتباط متقابل وجود دارد، اگر توسعه دارای بعد فرهنگی باشد بهتر می‌توان از محیط زیست حفاظت کرد و اگر محیط‌زیست محافظت شود، این عمل سبب تقویت هویت فرهنگی خواهد شد. بدین ترتیب هدف نهایی، مترادف ساختن توسعه با فرهنگ است. گیدنز برخلاف جامعه‌شناسان کلاسیک، به موضوع‌های محیط زیستی و جایگاه طبیعت در نظریه اجتماعی خود توجه بیشتری نشان داده است. توجه او به محیط زیست در نظریه جهانی شدن خود را آشکار می‌کند، به بیان او در سنت‌های فکری که با جامعه‌شناسی آمیخته‌اند، مشغله‌های زیست بومی چندان جایی ندارند. صنعت‌گرایی، دنیایی ترسناک‌تر آفرید، به طوری که با دگرگونی زیست محیطی زیان‌آوری رخ می‌دهد که هیچ‌کس بر روی کره زمین از تاثیر آن برکنار نیست. گیدنز سیاست‌های زیست محیطی را پیشرفت‌هایی می‌داند که به سمت اخلاقی شدن نظم اجتماعی، نهادها و روابط گرایش دارد و این نکته برای او بسیار ارزشمند است. او جنبش‌های زیست محیطی را کوششی می‌داند برای استقرار فردی بنیادهای اخلاقی و امنیت هنجاری در زندگی مردم. اخلاقیاتی که وی آن را می‌پسندد آن اصولی هستند که در دنیای امروزی و شهرنشینی از بین رفته‌اند. یکی از پدیده‌های

نوسازی شهری، از دست رفتن حس زندگی در میان نظم طبیعی است، زندگی در محیط شهری، مردم را از واقعیات دنیای طبیعی و وابستگی جامعه به آن دور می‌کند. هات استاد الهیات و رئیس مرکز مطالعات علم و دین دانشگاه جرج تاون آمریکا در بیان دیدگاه تعارض دین با محیط زیست، جهت‌گیری دین به سوی جهان فوق‌طبیعی را علت این می‌داند که برای حیات بر روی این سیاره ارزش بسیار کمی قائل باشد و به رفاه جهان نیندیشد. وی چنین می‌گوید: یک اصل اساسی اخلاق زیست محیطی آن است که زمین را خانه واقعی خود تلقی کنیم. اما دین نمی‌تواند این جهان را به عنوان خانه ما بپذیرد. دین به ما می‌گوید ما صرفاً زائران یا مسافران روی زمین هستیم. چگونه این دیدگاه غیر دینی می‌تواند ادعا کند که بوم‌شناسی را جدی بگیریم؟ بی‌وطنی جهانی که دین حکایت از آن دارد نمی‌تواند به اندازه کافی انرژی اخلاقی فراهم کند تا به نهضت بوم‌شناسی کمک کند. در مطالعه حاضر نیز بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و وضعیت دین‌داری با احساس ارتباط و پیوستگی با طبیعت رابطه معنادار به دست آمد و نتایج به دست آمد و یافته‌های تحقیق هم‌راستا با نظریات فوق است.

پیشنادهای تحقیق

- سازمان‌های مربوطه از جمله صداوسیما، مردم و به ویژه جوانان را با پرداختن به برنامه‌های ویژه لزوم مراقبت از طبیعت و خطرات و پیامدهای عدم محافظت از محیط‌زیست و تخریب آن را بشناسانند.
- مسئولان جامعه ما میزگردهای علمی در باب آشنایی با طبیعت و اسرار نهفته در دل آن را به روش‌های سمعی-بصری، همواره در صحنه جامعه، ترتیب داده و در سطوح مختلف جامعه از این طریق به گسترش اطلاعات عمومی مردم بپردازند.
- موضوع تحقیق به صورت کیفی نیز مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد.

منابع

- بری، ج. (۱۳۸۰). **محیط‌زیست و نظریه اجتماعی**. ترجمه: ح، پویان و دیگری. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- بنسون، ج. (۱۳۹۳). **اخلاق محیط‌زیست**. ترجمه: ع، وهاب‌زاده. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. چاپ دوم.
- حشمت، م؛ و همکاران. (۱۳۸۹). بررسی میزان سرمایه اجتماعی در میان گروه‌های اجتماعی (منطقه حاشیه‌نشین و غیرحاشیه‌نشین شهر مراغه). **مطالعات جامعه‌شناسی**. سال دوم، شماره ششم، صص ۲۷-۴۳.
- ساتن، ف. (۱۳۹۲). **درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط‌زیست**. ترجمه: ص، صالحی. تهران: انتشارات سمت.
- شایان مهر، ع، ر. (۱۳۸۸). **دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی**. تهران: انتشارات کیهان.
- شبیروی، م؛ و همکاران. (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر بر ایجاد اخلاق زیست‌محیطی در شهروندان جهان. **مجله معرفت**. سال بیست و سوم، شماره ۲۰۱، صص ۸۳-۹۵.
- شجاعی‌زنده، ع. (۱۳۸۴). مدلی بر سنجش دین‌داری در ایران. **مجله جامعه‌شناسی ایران**. دوره ششم، شماره اول، صص ۳۴-۶۶.
- شفیعی‌مازندرانی، م؛ و دیگری. (۱۳۸۸). **طبیعت و انسان**. قم: انتشارات برگزیده. چاپ اول.
- صالحی، ص؛ و دیگری. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی، (مطالعه موردی استان کردستان). **مجله جامعه‌شناسی ایران**. دوره سیزدهم، شماره چهارم، زمستان، صص ۹۰-۱۱۵.
- عباس‌زاده، م؛ و همکاران. (۱۳۹۰). بررسی تحلیل عاملی تاییدی و همسانی درونی مقیاس ارتباط و پیوستگی با طبیعت در دانشجویان مقیاسی در حوزه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی محیط‌زیست. **مجله جامعه‌شناسی کاربردی**. سال بیست و دوم، شماره چهارم، صص ۱۹-۳۴.
- فوکویاما، ف. (۱۳۸۵). **پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن**. ترجمه: غ، توسلی. تهران: نشر حکایت قلم نوین. چاپ دوم.
- کریمی، ز. (۱۳۸۹). **بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و سلامت زیست‌محیطی در بین دانشجویان دانشکده‌های دندانپزشکی و پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تبریز.
- نواج، ع؛ و همکاران. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین میزان دین‌داری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان اهواز. **مجله مطالعات شهری**. سال اول، شماره اول، صص ۷۷-۹۸.
- Putnum, R. (1995). **The strandedisappearance of civic America**. policy. Autumn.
- Schultz, P.W. (2000). Empathizing with nature: the effects of perspective taking on concern for environmental issues. **Journal of Social Issues**. V.56, P:p: 391-406.